

L'impacte de la revolució de 1820 i la «branca meridional» del liberalisme europeu

The Impact of the 1820 Revolution and the «Mediterranean Branch» of European Liberalism

per Jens Späth*

Universität des Saarlandes

RESUM:

Les revolucions de 1820 als països mediterranis, tot i que han segut desateses per molts historiadors europeus, foren seguides de ben a prop pels coetanis a tot arreu del continent, per tal com tingueren un impacte important en l'ordenament europeu, que tot just s'havia establert arran del Congrés de Viena. Aquest article analitza tres aspectes clau de les revolucions: en primer lloc, el transvasament d'idees i institucions polítiques entre els diversos estats revolucionaris, allò que avançava l'origen del govern parlamentari; en segon lloc, l'intercanvi transnacional d'individus i grups, que es pot veure com un esquema de la Internacional de les revolucions liberals a Europa; en tercer lloc, la idea de les revolucions mediterrànies, que qüestiona el concepte tradicional de centre i perifèria en la història de les idees, sobretot a partir de la decisiva contribució de la Constitució espanyola de 1812.

PARAULES CLAU:

Revolucions de 1820 a Europa, liberalisme mediterrani, història comparada europea del segle XIX, història transnacional del liberalisme, Constitució espanyola de 1812

ABSTRACT:

Neglected by many modern European historians, the 1820s revolutions in the Mediterranean were followed closely all over the continent by their contemporaries since they had an important impact on the newly established European order after the Congress of Vienna. The article analyses three central aspects of the revolutions: first, the transfer of political ideas and institutions between the revolutionary states, anticipating the origins of parliamentary government; second, the transnational exchange of individuals and groups that might be interpreted as an outline of a revolutionary liberal International in Europe; and third, the notion of the Mediterranean revolutions questioning the traditional concept of centre and periphery in the history of ideas, especially by the fundamental contribution of the Spanish Constitution of 1812

KEY WORDS:

1820s revolutions in Europe, Mediterranean liberalism, European comparative history of the 19th century, Transnational history of liberalism, Spanish constitution of 1812

Recepció: 14/12/2021. Avaluacions: 17/02/2021. Versió definitiva: 27/02/2021.

* Jens SPÄTH. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7305-9191>. Traduït de l'alemany per J. Millán (Universitat de València).

Entre el 1820 i el 1825 les revolucions i aixecaments a Espanya, les Dues Sicílies, Portugal, Sardenya-Piemont, Grècia i Rússia afectaren, si fa no fa, tot l'àmbit mediterrani i, en el cas de l'Imperi tsarista, també una de les cinc grans potències europees. Aquesta primera onada revolucionària després de Napoleó és remarcable en tres sentits. En primer lloc, perquè els primers precursors de les institucions de poder revolucionari foren sotmesos a prova i, a mitjà termini, es feren aportacions importants a la democratització, al desenvolupament constitucional i al procés de parlamentarització dins els països afectats. En segon lloc, perquè la Constitució espanyola de 1812 funcionà com a model a cinc estats: precisament un mateix text constitucional, val a dir, una transferència jurídica de caire únic en la història europea del segle XIX. En tercer lloc, perquè es configurà en aquests territoris un espai públic liberal de caràcter transnacional, gràcies a la premsa, la diplomàcia i les experiències a l'exili en la lluita per la llibertat, la Constitució i la independència nacional.

En la darrera dècada i mitja, a partir del tomb transnacional de la historiografia i les ciències de la cultura, hi ha historiadors que han donat nombrosos impulsos a la recerca d'aquesta primera onada revolucionària posterior a Napoleó i al Congrés de Viena. El tomb cap a una nova història transnacional, siga mediterrània, atlàntica o mundial, sorgeix també de la pèrdua de credibilitat dels estats nació arran de les seues conductes violentes i de les guerres del darrer segle i mig.¹ En el nostre cas, els actes i publicacions al voltant del segon centenari de la Constitució de Cadis representaren una veritable «arrencada».² No només han situat en el centre els aspectes historicoculturals del primer liberalisme, incloent-hi la semàntica del llenguatge revolucionari i contrarevolucionari, sinó que també han enriquit amb enfocaments nous la història de les idees i conceptes polítics del liberalisme i el republicanisme.³ Quaranta anys després de la darrera síntesi sobre el Trienni Liberal, procedent de la ploma del vell mestre Alberto Gil Novales, n'hi ha ara una nova panoràmica de Pedro Rújula i Manuel Chust.⁴ Sobretot, els nous estudis, mig

1. A. DE FRANCESCO, «Poche parole di presentazione», dins A. DE FRANCESCO, *Storie dell'Italia rivoluzionaria e napoleonica (1796-1814)*, Milà, 2016, vii i s. Vgl. ara amb models identitaris alternatius per al context alemany-italià, A. CARUSO, J. SPÄTH (ed.), «Special Issue: Divided Unities. Nineteenth-Century Italy and Germany beyond National Narratives», *Journal of Modern Italian Studies* 25/4, 2020.

2. J. V. SUANZES-CARPEGNA, *La monarquía doceañista (1810-1837). Avatares, encomios y denuestos de una extraña forma de gobierno*, Madrid, Marcial Pons Ediciones de Historia, 2013; F. GARCÍA SANZ et al. (ed.), *Cadice e oltre: costituzione, nazione e libertà. La carta gaditana nel bicentenario della sua promulgazione. Atti del convegno (Roma, 12-14 dicembre 2012)*, Roma, Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano, 2015; J. L. SIMAL, «Circulación internacional de modelos políticos en la era postnapoleónica: cultura, debate y emulación constitucionales», *Revista de Estudios Políticos* 175, 2017, 269-298.

3. Cf. J. LEONHARD, *Liberalismus. Zur historischen Semantik eines europäischen Deutungsmusters (Veröffentlichungen des DHI London 50)*, Munic, Oldenbourg, 2001; W. STEINMETZ, M. FREEDEN, J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN (ed.), *Conceptual History in the European Space*, Nova York - Oxford, Berghahn Books, 2017.

4. Vgl. A. G. NOVALES, *El Trienio Liberal*, Madrid, Siglo Veintiuno de España Ed., 1980; P. RÚJULA LÓPEZ, M. CHUST, *El Trienio liberal. Revolución e independencia (1820-1823)*, Madrid, Catarata, 2020.

segle després dels treballs capdavanters de Giorgio Spini i Juan Ferrando Badia,⁵ se centren en els contextos internacionals i transnacionals de les revolucions i revoltes, així com en l'exili polític de la dècada de 1820 en l'àmbit mediterrani. També subratllen amb més èmfasi la història d'una xarxa de revolucions europea⁶ quan no ben bé a escala global.⁷ En aquest cas, Espanya –no Gran Bretanya o França, com és habitual d'altres vegades– va marcar la pauta i configurarà el model de les revoltes revolucionàries en tot l'àmbit mediterrani fins a l'Imperi tsarista.

Aquest article s'inscriu en aquesta línia en presentar tesis sobre una història de les transferències culturals en una triple perspectiva que, tot plegat, pretén traspasar l'escassa valoració i la marginació que sovint es comprova dels esdeveniments revolucionaris per part de les historiografies en llengua anglesa, francesa o alemanya. Altrament, es tracta de subratllar la seua importància per al primer liberalisme europeu. Inicialment, amb un enfocament comparatiu i de la història de les relacions, s'analitza com circulava una constitució entre estats revolucionaris, a partir dels exemples dels parlaments liberals de Madrid i Nàpols, i com funcionaven les institucions centrals del sistema polític, després del pas de les estructures estamen-

5. Cf. G. SPINI, *Mito e realtà della Spagna nelle rivoluzioni italiane del 1820-21*, Roma, Perrella, 1950; J. FERRANDO BADIA, *La Constitución española en los comienzos del «Risorgimento»*, Cuadernos del Instituto Jurídico Español 10, Roma - Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1959.

6. G. PÉCOUT (ed.), «International Volunteers and the Risorgimento», *Journal of Modern Italian Studies* 14/4, 2009, 413-490; M. ISABELLA, *Risorgimento in Exile: Italian Émigrés and the Liberal International in the Post-Napoleonic Era*, Oxford Scholarship Online, 2009; C. BRENNECKE, *Von Cádiz nach London. Spanischer Liberalismus im Spannungsfeld von nationaler Selbstbestimmung, Internationalität und Exil (1820-33)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010; A. BISTARELLI, *Gli esuli del Risorgimento*, Bolònia, Mulino, 2011; J. SPÄTH, *Revolution in Europa 1820-23. Verfassung und Verfassungskultur in den Königreichen Spanien, beider Sizilien und Sardinien-Piemont*, Colònia, Böhlau, 2012; J. L. SIMAL, *Emigrados. España y el exilio internacional, 1814-1834*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2012; G. BRON, «Il Mediterraneo dei Portoghesi all'inizio del XIX° secolo: diplomazia e internazionalismo liberale, 1808-1835», *Daedalus. Quaderni di Storia e Scienze sociali* 5, 2014, 119-142, URL: http://www.unical.it/portale/portalmidia/2015-01/Daedalus_5_2014_2DEF.pdf (08.10.2020); W. DAUM, *Oscillazioni dello spirito pubblico. Sfera pubblica, mercato librario e comunicazione nella Rivoluzione del 1820-21 nel Regno delle Due Sicilie*, Nàpols, Società Napoletana di Storia Patria, 2015 (orig. en alemany, Colònia, SH, 2005); C. M. PULVIRENTI, *Risorgimento cosmopolita. Esuli in Spagna tra rivoluzione e controrivoluzione 1833-1839*, Milà, Franco Angeli, 2017; W. DAUM, J. SPÄTH (ed.), «Un primo liberalismo transnazionale? Verso il bicentenario delle rivoluzioni mediterranee del 1820-23», *Rivista Storica Italiana* CXXX fasc. II, 2018; pel que fa al Mediterrani oriental, K. ZANOÛ, *Transnational Patriotism in the Mediterranean, 1800-1850: Stammering the Nation*, Oxford, Oxford Univ. Press, 2018; especialment per al sud d'Itàlia, P. M. DELPU, *Un autre Risorgimento. La formation du monde libéral dans le Royaume des Deux-Siciles (1815-1856)*, Roma, École Française de Rome, 2019.

7. Cf. E. TORTAROLO, «What Globality? An Italian Perspective on the 22nd International Congress (CISH) in Jinan (August 23-28, 2015)», *Storia della Storiografia* 70/2, 2016, 129-139 (aquí 136); com un exemple que ressegueix la cronologia, C. A. BAYLY, E. F. BIAGINI (ed.), *Giuseppe Mazzini and the Globalization of Democratic Nationalism, 1830-1920*, Oxford, British Academy, 2008.

tals a les constitucionals i representatives. En segon lloc, se situen cinc protagonistes de les revolucions –des d'Espanya en 1820 fins a Rússia en 1825– en el marc de les biografies col·lectives, fent visible així la importància dels esdeveniments en l'àmbit dels agents, fins al desenvolupament d'un liberalisme transnacional. Finalment, qüestionem de manera crítica la visió clàssica que la història de les idees ha tingut de la història constitucional, segons la qual només els models anglès-nord-americà i francès han seguit nuclis progressistes de la història d'Europa en la primera meitat del segle XIX. En comptes d'això, es proposa una perspectiva marcadament mediterrània de la suposada perifèria d'Europa.⁸

La dimensió institucional: transferència constitucional i pràctica parlamentària en els regnes d'Espanya i les Dues Sicílies

¿Per què la Constitució espanyola de 1812 va poder arrelar fora del seu país d'origen i convertir-se en una mena d'èxit d'exportació del liberalisme a l'inici de la dècada de 1820? Per tal de respondre, llancem una mirada breu al context revolucionari d'Espanya i les Dues Sicílies.⁹ Els fets de 1820 a Espanya no tan sols esdevingueren un model en les ments dels coetanis italians, sinó que configuraren també la realitat política. Molts habitants del sud d'Itàlia consideraven de manera tan positiva la Constitució espanyola de 1812 perquè, en la seua opinió, reproduïa els pilars fonamentals de tota Constitució legítima: la monarquia, el catolicisme, un impuls antinapoleònic i la sobirania nacional. A més de la Constitució, Espanya també funcionava com a model a les Dues Sicílies a través del *pronunciament*: els oficials de l'exèrcit maldaven per substituir l'ordre existent mitjançant un sistema liberal.¹⁰ Aquesta orientació progressista de sectors del comandament militar era possible mercès al canvi en la composició social de l'exèrcit, que des de l'època de Napoleó ja no es reclutava exclusivament entre la noblesa. Al sud d'Itàlia s'afegiren a l'Exèrcit, com a motor revolucionari, la societat secreta dels Carbonari, liberals radicals, i l'elit dirigent i moderadament liberal del període napoleònic, els Murattiani, que rebien el nom del cunyat de Napoleó i rei de Nàpols, Joachim Murat. La

8. Cf. E. BURKE III, «Toward a Comparative History of the Modern Mediterranean, 1750-1919», *Journal of World History* 23, 2013, 907-939; J. LEONHARD, «How to Write Modern European History Today», *Journal of Modern European History* 14/2, 2016, 149-163; M. ISABELLA, K. ZANOU (ed.), *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century*, Londres et al., Bloomsbury Academic, 2016.

9. L'atenció en aquests dos estats s'explica pel fet que al regne de Sardenya-Piemont es proclamà la Constitució espanyola però no s'arribà a elegir un Parlament representatiu. Sobre això: G. BUTRÓN PRIDA, *Nuestra sagrada causa. El modelo gaditano en la revolución piemontesa de 1821*, Cadis, Fundación Municipal de Cultura Excmo. Ayuntamiento de Cádiz, 2006. Per motius d'organització i lingüístics, malauradament no puc considerar ací Portugal, on a més de Nàpols es donaven tots dos criteris. Pel que fa al Parlament representatiu de Portugal, amb fonts originals: <https://www.parlamento.pt/Parlamento/Paginas/O-processo-eleitoral-das-Cortes-Constituintes-1820.aspx> (08.10.2020).

10. Cf. M. ALONSO BAQUER, *El modelo español de pronunciamientos*, Madrid, Rialp, 1983, 9-71.

revolució esclatà en les províncies, no en les capitals respectives, la qual cosa destaca l'exigència de més participació política que feien les influents elits provincials.¹¹ Tot i que molts liberals moderats s'estimaven més els models constitucionals de França o el britànic-sicilià, per motius tàctics van cedir finalment a la pressió dels Carbonari i acceptaren la Constitució de Cadis, que, gràcies –no pas en darrer lloc– a les nombroses traduccions i comentaris, esdevindria una icona i un mite a Itàlia.¹² Per bé que els historiadors actuals discrepen sobre fins a quin punt la Constitució espanyola era realment coneguda a Itàlia,¹³ podem pressuposar que en els ambients alfabetitzats n'hi havia una gran difusió del text i d'altres materials constitucionals, com ara els catecismes.¹⁴

La nova proclamació a Espanya de la Constitució de Cadis, el març de 1820, desfermà una onada d'entusiasme entre els Carbonari italians, que, després de Napoleó, veien l'objectiu suprem del liberalisme europeu en què s'acceptara la Carta. Quatre mesos després del triomf de la revolució al regne de les Dues Sicílies, els liberals espanyols atorgaven la seua consideració i respecte als seus correligionaris italians,¹⁵ en tant que els liberals napolitans, amb escrits, himnes i objectes quotidians de decoració, portaven el mite d'Espanya a un nou punt extrem.¹⁶ En proclamar-se la Constitució de Cadis al conjunt dels quatre regnes, semblava que el liberalisme havia triomfat de moment contra l'absolutisme al Mediterrani occidental. Gràcies a la llibertat de premsa que això comportava, es va difondre una quantitat immensa d'escrits polítics per l'Europa meridional.¹⁷ Encara tingueren més importància les primeres eleccions lliures als parlaments nacionals represen-

11. Cf. A. LEPRE, *La rivoluzione napoletana del 1820-1821*, Roma, Riuniti, 1967; M. S. CORCIULO, *Una rivoluzione per la Costituzione (1820-21). Gli albori del Risorgimento meridionale*, Pescara, ESA, 2009.

12. Cf. «Autobiografia di Cesare Balbo», dins E. RICOTTI, *Della vita e degli scritti del conte Cesare Balbo. Rimembranze di Ercole Ricotti, con documenti inediti*, Florència, Le Monnier, 1856, 372.

13. Més aviat pessimista: V. SCOTTI DOUGLAS, «La Constitución de Cádiz y las revoluciones italianas den Turín y Nápoles de 1820 y 1821», dins A. G. NOVALES (ed.), *La revolución liberal*, Madrid, Orto, 2001, 257-262. Més optimista: S. CANDIDO, «La revolución de Cádiz y el general Riego», dins A. G. NOVALES (ed.), *La revolución liberal*, Madrid, Orto, 2001, 251-255.

14. S. DE FRANCESCO, *Rivoluzione e costituzioni. Saggi sul democratismo politico nell'Italia napoleonica 1796-1821*, Nàpols, Ed. Scientifiche Ital., 1996, 142-143.

15. Biblioteca Nazionale di Napoli (BNN), Sezione Manoscritti (SM), Fogli volanti, S.Q. IV L 28, n. 75, Lettera de Carbonari di Spagna al Generale Pepe. Società patriottica degli amanti dell'ordine costituzionale, Madrid, 31 agosto 1820.

16. BNN, SM, Fogli volanti, S.Q. IV L 30, Versi 1820-1821, n. 51, Anacreontica. Partenope riconoscente agli eroi ispani, dal cittadino Antonino Majo, Napoli I. Dicembre 1820.

17. Sobre Espanya, V. SÁNCHEZ MARTÍN, «Afrancesados, moderados, exaltados, masones y comuneros: periódicos y periodistas ante el conflicto político en la prensa de Madrid durante el Trienio Liberal (1820-1823)», *El Argonauta español* 17, 2020, (consulta 03.10.2020). URL: <http://journals.openedition.org/argonauta/4257>, DOI: <https://doi.org/10.4000/argonauta.4257>; sobre les Dues Sicílies, W. DAUM, *Oszillationen des Gemeingeistes: Öffentlichkeit, Buchhandel und Kommunikation in der Revolution des Königreichs beider Sizilien 1820-21 (Italien in der Moderne 12)*, Colònia, SH, 2005.

tatius, els quals s'aplegaren en les seues sessions constitutives el 9 de juliol de 1820 a Espanya i el primer d'octubre a les Dues Sicílies.

Per analitzar els parlaments representatius que, per primera vegada, no actua-ven en temps de guerra a Madrid (després a Sevilla i finalment a Cadis) i a Nàpols, sorgeixen quatre camps de comparació: 1) l'origen social dels diputats; 2) les seues nocions del parlament; 3) la seua interacció amb l'opinió pública, i 4) la tensió entre la teoria de la Constitució i la pràctica parlamentària. Comencem amb la qüestió de la composició social i donem una ullada ràpida sobre el dret al sufragi, que era el mateix en tots dos casos. Els diputats foren triats en un procediment complicat, en tres nivells, establert en la Constitució. Aquesta no diferenciava entre ciutadans actius i passius i atorgava el sufragi a tots els ciutadans masculins lliures de més de vint-i-un anys, allò que en el cas espanyol corresponia a vora el 30 per 100 de la població total.¹⁸ En el primer nivell, la parròquia, no hi havia cap restricció ni discriminació socioeconòmica. Al segon i tercer nivells (el municipi i la província), però, es requeria l'edat mínima de vint-i-cinc anys, residir al territori des de set anys abans com a mínim i un ingrés anual no especificat. En conseqüència, la gran majoria dels diputats a Madrid i Nàpols estava integrada per representants de l'estament popular amb fortuna i educació.¹⁹

Certament hi havia també algunes diferències. Sicília envià nobles a Nàpols per damunt de la mitjana (8 de 26), mentre que el nombre de nobles entre els diputats del continent resultava clarament menor (6 de 72), cosa que reflectia les estructures tradicionals de la societat italiana meridional. Vora un quint dels diputats espanyols i de la Itàlia del sud pertanyien al clergat, però a la noblesa només un poc més de la desena part. Així doncs, uns dos terços dels escons corresponien a l'antic tercer estament. No tots els escons previstos –172 (Madrid) i 98 (Nàpols)– foren ocupats, en part perquè alguns diputats electes ho rebutjaren, en part perquè els procedents de les colònies es veieren impeditos per les grans distàncies.²⁰

Una majoria aclaparadora estava integrada per constitucionalistes, de manera que en tots dos parlaments es pot distingir entre liberals més moderats (*moderados*/Murattiani) i els més radicals (*exaltados*/Carbonari). Si mirem les biografies dels diputats, es reconeixen dues cohorts d'edat. D'una banda, a Espanya una generació una mica més gran dels Doceañistas al voltant d'Agustín Argüelles, qui

18. W. L. BERNECKER, J. SPÄTH, «Spanien 1814-1844», dins P. BRANDT *et al.* (ed.), *Handbuch der europäischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert*, vol. 2: 1815-1847, Bonn, Dietz, 2012, 740. Es pot suposar un percentatge semblant per a les Dues Sicílies.

19. Tots els diputats espanyols, des del 1810, en l'Arxiu Històric de la cambra: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu> (08.10.2020). Dades biogràfiques a A. G. NOVALES (ed.), *Diccionario biográfico del trienio liberal* (DBTL), Madrid, Ed. El Museo Universal, 1991. Sobre les Dues Sicílies, A. ALBERTI (ed.), *Atti del Parlamento delle Due Sicilie, 1820-1821*, vol. 5/1, vol. 1, 104-126, presenta una llista completa de diputats amb biografies breus.

20. Werner Daum, qui es basa en les llistes i biografies de diputats d'*Atti...*, vol. 1, 104-126, compta 86 diputats regulars i cinc suplents. D'aquestes 91 persones en total, 89 estigueren presents sempre al Parlament.

volia conservar la monarquia moderada que disposava la Constitució de 1812 i que es donava per satisfet amb la nova proclamació de la Carta, en el sorgiment de la qual ell havia participat molt.²¹ D'altra banda, la generació més jove dels *Veinteañistas*, al voltant de Rafael del Riego, veia incomplet el procés revolucionari i reclamava transformacions polítiques i socials més profundes a la societat espanyola.

A Espanya, però, alguns diputats tenien certa experiència de les estructures del parlamentarisme representatiu arran del seu pas per les Corts de Cadis; a Itàlia meridional, altrament, tot era nou per als diputats. Però no els faltava experiència revolucionària, per tal com la República Partenopea de 1799 marcava sovint el seu pensament i la seua actuació política. La majoria dels parlamentaris d'Itàlia meridional havien nascut entre el 1760 i el 1780 i havien viscut conscientment la República i el període bonapartista. Això no vol dir que s'haja d'imaginar en el Parlament napolità només un grup d'homes vells que ja haurien lluitat per la república, atès que –com es veu en els casos de Tito Berni, Michelangelo Castagna o el comte Luigi Dragonetti– també s'hi trobava un grup situat en la trentena.²²

En conseqüència, els protagonistes de la revolució de 1820 apareixen, no tant com una generació envellida, sinó com a homes que ja havien actuat sota Napoleó i que ara volien preservar i desenvolupar aquelles estructures.²³

Pel que fa al segon punt, les nocions d'un Parlament representatiu, hem de comprovar sobretot que el concepte *parlament* era d'aplicació general a les Dues Sicílies, en tant que els diputats espanyols s'estimaven més la denominació tradicional de «Cortes», «congresso» o «representación nacional». En el cas de l'assemblea representativa de les Dues Sicílies, el seu president, Matteo Galdi, declarà que feia servir «parlamento» perquè en italià coincidia plenament amb «Cortes» i perquè tenia una honorable tradició a Anglaterra, França i el sud d'Itàlia.²⁴ Les apel·lacions espanyoles a la pròpia història i a la tradició estaven en consonància amb l'estratègia liberal d'obtenir d'aquesta manera l'aprovació dels conservadors al procés reformista i a la mateixa constitució.²⁵ En tant que recordaven les arrels neoescolàstiques i medievals de la «Constitució» espanyola, argumentaven exposant-ne la continuïtat, contra la visió dels seus enemics, per als quals la Carta de Cadis era una cosa totalment nova.²⁶ En un aspecte, però, els pares de la Constitució espanyola es guiaren explícitament per França en la idea d'establir una representació nacional en connexió amb l'*Assemblée nationale* convocada pel rei.

21. La llista de diputats de les primeres Corts de 1820-1822, en *Diario de Sesiones*, n. 1, 26.6.1820, recull tretze noms, que ja havien signat la Constitució de Cadis en 1812.

22. G. GENTILE, «Raccolta», *Atti...*, vol. 1, núm. XV.

23. E. GIN, *L'aquila, il giglio e il compasso. Profili di lotta politica ed associazionismo settario nelle Due Sicilie (1806-1821)*, Gli uomini e il tempo 13, Salern, Edizioni del Paguro, 2007, 121-154.

24. Sobre el debat, ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, 25 de setembre de 1820, 141-142.

25. Cf. J. R. AYMES, *La Guerra de la Independencia y la posguerra. «Yo, para mi desgracia, estaba allí...»: los escritos de los prisioneros españoles deportados y de los emigrados afrancesados en Francia (1808-1820)*, Legardeta, Foro para el Estudio de la Historia Militar de España, 2016, 115.

26. F. SARASOLA, *Constitución*, part 1, 6-8.

Si les Corts de Cadis havien elaborat una nova Constitució, a les Corts de 1820-1823 els pertocava transformar la teoria en pràctica constitucional. Altrament, el paper del Parlament napolità fou més complicat, atès que havia d'adaptar un model preexistent a la situació del propi país llavors. Ja ocupà els coetanis el problema de si el Parlament de les Dues Sicílies es transformava d'aquesta manera en un Parlament constituent. El diputat Giuseppe Poerio va remetre clarament a les conseqüències de la manera en què calia entendre el Parlament. En el cas d'una assemblea constituent, les seues resolucions s'anunciarien i es realitzarien de seguida, mentre que una assemblea emmarcada en la Constitució requeriria l'acord reial. Finalment, el Parlament acordà que la missió constituent quedava legitimada pel jurament i pel decret reial per a adaptar la constitució espanyola a les necessitats de les Dues Sicílies.²⁷

Moltes idees de les Corts de Cadis es troben en el famós *Discurso preliminar* o preàmbul de la Constitució de 1812. En ell s'afirma explícitament que les Corts representen la nació. El sistema representatiu amb elements corporatius tenia un significat innovador, per tal com garantia la representació de la «universalidad de los españoles».²⁸

Sobretot, el sufragi universal masculí i el Parlament unicameral simbolitzaven una unitat d'Espanya que des de l'inici de la Guerra d'Independència es trobava en el nucli de la idea de sobirania nacional.²⁹ Per tal d'excloure un Govern arbitrari, fer respectar la Constitució i limitar el poder reial, les Corts havien de reunir-se anualment, renovar els diputats cada dos anys, establir sessions de tres mesos i admetre el rei només per a obrir-les i tancar-les. A més, els diputats podrien debatre lliurement i gaudir d'immunitat parlamentària.³⁰

És cert que els diputats havien de ser capaços d'intervenir de manera honorable, per tal de complir la seua missió de representar la nació. Això començava pel fet que, recolzant-se en els models clàssics d'Anglaterra i França, s'assignaven a la institució parlamentària els qualificatius corresponents. A més, havien d'actuar mitjançant la seua personalitat i comportament com a símbols d'aquella dignitat, cosa que s'expressava en una educació excel·lent, bones maneres i un estil comunicatiu i lingüístic civilitzat i respectuós. En conseqüència, els diputats a Nàpols acostumaven a interpel·lar-se amb apel·latius individuals com ara «gentiluomini», «onorevoli deputati» o «representanti», mentre que els espanyols s'estimaven més el terme

27. Cf. ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, citació 4 d'octubre de 1820, 217-219.

28. A. FERNÁNDEZ GARCÍA (ed.), *La Constitución de Cádiz (1812) y Discurso preliminar a la Constitución*, Madrid, Ed. Castalia, 2002, 189-270, citació 213.

29. Fonamental al respecte, J. M. PORTILLO VALDÉS, *Revolución de nación. Orígenes de la cultura constitucional en España, 1780-1812*, Madrid, Boletín Oficial del Estado, 2000; un resum breu, a «De la monarquía católica a la nación de los católicos», dins M. SUÁREZ CORTINA (ed.), *El liberalismo español, Historia y Política* 17, 2007, 17-35; recentment, J. MILLÁN, «Von der dynastisch-katholischen Weltmacht zum spanischen Staat. Zur Diskussion eines liberalen Staatsbildungsprozesses zwischen Absolutismus und Massengesellschaft», *Historische Zeitschrift* 302, 2016, 363-389.

30. FERNÁNDEZ GARCÍA (ed.), *Constitución...*, 218-220.

col·lectiu «Cortes» o «Congreso».³¹ El Parlament del sud italià es mostrà orgullós de la seua conducta honrosa i va veure en la proclamació de la *Costituzione Politica del Regno delle Due Sicilie* el punt culminant dels seus esforços.³²

La dignitat també es requeria en la interacció del Parlament amb l'espai públic, amb la qual cosa arribem al tercer punt. Els pares de la Constitució espanyola van voler fer del Parlament el símbol polític més visible de la nació. Això implicava no només assegurar l'accés al procés de decisió política a un gran nombre de gent, sinó també debatre en sessions públiques. Això darrer garantia la interacció, el control i la mobilització del Parlament amb els ciutadans de la nació i a través d'aquests. L'ordenació del funcionament de les Corts servia per a regular els temes interns de la cambra i per a manifestar el sistema parlamentari a l'opinió pública. Una part d'aquesta ofensiva de transparència era la publicació de les actes de les sessions en un diari propi del Parlament.³³

Per tal d'entendre com exercien la seua feina els diputats, convé analitzar la comunicació triangular entre Parlament, mitjans i espai públic.³⁴ Això inclou les fonts oficials del Parlament, però també l'enormement heterogeni conjunt de materials periodístics. A l'hora de tancar els forats informatius, la premsa funcionava com el fòrum més actualitzat i eficaç de discussió política, amb trenta-tres periòdics i revistes al sud d'Itàlia i centenars de títols a Espanya.³⁵ A Nàpols fou possible quan els diputats autoritzaren alguns periodistes a assistir a les sessions públiques.³⁶ Una part de la premsa resseguia el procés constitucional de manera apassionada i aviat s'institucionalitzà com a element propi del sistema liberal. Igual que els polítics actius, els periodistes es dividiren ideològicament en moderats (per ex., *El Universal* a Espanya, *Il Censore* a Nàpols) i radicals (per ex., l'espanyol *El Zurriago*, el napolità *La Voce del Popolo*), i hi hagué òrgans conservadors-absolutistes.

Més enllà de la premsa, els governs i parlaments liberals intentaren desenvolupar la seua pròpia cultura política. Com que vora dos terços de la població a Espanya i les Dues Sicílies eren analfabets, la importància més gran va correspondre a la representació visual, per tal de convèncer les masses perquè donaren suport a la monarquia constitucional. Això es plasmà en manifestos i lectures històrics, escrits més populars, com ara catecismes, textos en idiomes regionals i dialectes

31. Cf., per ex., M. GALDI, citació XLII, 8 de desembre de 1820, dins ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 2, 385; R. ALPUENTE, *Diario de Sesiones* 6, 10 de juliol de 1820, 23.

32. Cf. les sessions del 30 i 31 d'agost de 1821, dins ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 3, 299-356.

33. Cf. el reglament provisional dins ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, 179-202.

34. A. SCHULZ et al., «Einleitung», dins A. SCHULZ et al. (ed.), *Parlamentarische Kulturen in Europa. Das Parlament als Kommunikationsraum (Beiträge zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien 162 = Parlamente in Europa 1)*, Düsseldorf, Droste Verlag, 2012, 15.

35. Sobre Espanya, J. F. FUENTES, J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, *Historia del periodismo español. Prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*, Madrid, Síntesis, 1997, 61; A. G. NOVALES, *Las sociedades patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, Madrid, Tecnos, 1975, vol. 2, 987-1047; sobre les dues Sicílies, DAUM, *Oszillationen...*, 67-87; SPÄTH, *Revolution...*, 236-253; CORCIULO, *Rivoluzione...*, 93-114.

36. La sessió del 5 d'octubre de 1820, en ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, 229 i s.

(català i napolità respectivament) i, si més no a Espanya, també en dibuixos i caricatures. En gairebé tots els casos la religió catòlica funcionava com a vincle d'unió entre allò vell i allò nou, envoltant la Constitució amb una aura sagrada.³⁷ La cara emotiva de la cultura liberal de la Constitució no consistia, però, en caricatures i imatges, sinó en declaracions de fe política, cançons, poemes i peces teatrals. El nou poder liberal es presentava en festes i monuments, en un culte als herois revolucionaris i als símbols nacionals que anaven sorgint.³⁸ Tots aquests elements formaven part del memorial de la cultura constitucional, que posava la unitat de la monarquia i la nació al bell mig de l'interès públic.³⁹

El monument polític més visible era el Parlament. Havia de cobrir les exigències d'una digna representació nacional i acollir personal, diputats, diplomàtics, periodistes i ciutadans interessats. A Madrid, els liberals trobaren aviat en el Col·legi de l'Encarnació un edifici escaient. Ja havia servit el 1814 a les Corts, quan es traslladaren de Cadis a Madrid.⁴⁰ Com que a Nàpols no hi havia cap precedent semblant, la tria resultà més difícil. Mentre que la comissió preparatòria celebrà les seues trobades al Palazzo di Monteoliveto, acordà, però, traslladar-se per a les sessions parlamentàries a la més àmplia església Dello Spirito Santo, en la via Toledo.⁴¹ Sorprèn que tots dos parlaments s'aplegaren en esglésies i que per a l'ordre de seure preferiren el model de Westminster, al qual s'enfrontaven els diputats.⁴² Les imatges i actes de les cerimònies d'obertura a Madrid, el 9 de juliol, i a Nàpols, l'1 d'octubre de 1820, mostren nombroses similituds (imatges 1+2).⁴³ Les salves d'artilleria i l'enllumenat situaven el centre en el jurament dels respectius monarques i dels diputats. La fórmula del jurament «per la gràcia de Déu i de la Constitució» deixava clar que la monarquia constitucional recolzava en la legitimitat de la nació. Altres coincidències significatives incloïen retre honors a la monarquia, la presència d'elements de la litúrgia catòlica i parlaments solemnes, per a destacar el nou contracte social entre el rei i la nació. Només el fet que el rei haguera d'anar al Parlament suggeria la subordinació de la seua sobirania a la de la nació. Totes dues cerimò-

37. Sobre la dimensió religiosa, J. SPÄTH, «La religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única verdadera.» Liberalismus und Religion in Südeuropa im frühen 19. Jahrhundert am Beispiel der Verfassung von Cádiz», dins T. SCHULZE (ed.), *Grenzüberschreitende Religion: Vergleichs- und Kulturtransferstudien zur neuzeitlichen Geschichte*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2013, 68-89.

38. Sobre la creació d'una cultura constitucional a Espanya i a les Dues Sicílies, SPÄTH, *Revolution...*, 204-235 i 258-267.

39. Cf., per ex., ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, núm. 337, 474.

40. A Cadis, en 1810 es van aplegar al Reial Teatre de les Corts. A hores d'ara el Senat espanyol ocupa el Reial Monestir de l'Encarnació.

41. Cf. ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, «Prima Giunta preparativa», 22 de setembre de 1820, 130, i «Terza Giunta preparativa», 28 de setembre de 1820, 149-151.

42. Des del 1834 a Madrid i des del 1860 a Torí, els parlaments espanyol i italià segueixen el model de l'Assemblea Nacional francesa i, per tant, van prendre un ordre semicircular de seients, segons les afinitats ideològiques.

43. Sobre Espanya, *Diario de Sesiones*, 9 de juliol de 1820, 15-18; per a les Dues Sicílies, ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 1, 1 d'octubre de 1820, 157-171.

nies d'obertura il·lustren, a més, que l'objectiu era fonamentar una cultura parlamentària i no només honorar la constitució mateixa, sinó també les institucions de la monarquia parlamentària.⁴⁴

Com a quart i últim aspecte, resta considerar la relació entre la teoria constitucional i la pràctica parlamentària. Com a punt de partida, podem comprovar que, en 1820, a Espanya i les Dues Sicílies prengueren part en el discurs més gent que mai abans.⁴⁵ El nombre de lleis que aprovà el Parlament és impressionant, i no només en el cas espanyol.⁴⁶ ¿Conduïren aquests dos fets per ells mateixos a un sistema parlamentari capaç de funcionar bé? ¿Ho feren en monarquies constitucionals, on els monarques només cooperaven a contracor, conspiraven contra la Constitució de Cadis, malgrat haver-la jurat, i reclamaven la intervenció de potències estrangeres? Ja el 1820 sorgiren entre els diputats qüestions sobre els criteris de la presa racional de decisions i l'eficàcia del treball parlamentari.⁴⁷ Més enllà dels conservadors absolutistes, que rebutjaven el sistema de Cadis en bloc, era obvi que l'opinió pública liberal s'havia dividit en un camp moderat i un altre de radical. Els moderats volien canvis constitucionals en un sentit menys progressista. Altrament, els radicals volien aplicar el contingut de la Constitució de Cadis fil per randa i ampliar la revolució política envers una revolució social. Mentre que els moderats integraven el Govern la major part del període constitucional a Espanya i les Dues Sicílies, els radicals aconseguiren la majoria parlamentària a Madrid i Nàpols. El conflicte entre executiu i legislatiu paralizà el sistema polític i contribuï al fracàs del primer constitucionalisme pràctic en ambdós països.⁴⁸

Així, la teoria política de la Constitució de Cadis no es va correspondre amb la realitat política. En fou un gran problema la radical divisió de poders i la manca de mecanismes intermedis entre executiu i legislatiu. Els ministres no tenien realment poder executiu. Respecte al Parlament, només eren responsables per via penal, no políticament. En comptes d'això, els sis governs constitucionals a Espanya en els anys 1820-1823 foren dependents del rei, alhora que la major part del temps els mancava suport parlamentari. Només uns pocs liberals radicals, com el comte de Toreno, consideraven aquest suport com a necessari per tal de promoure el canvi de govern; els liberals moderats al voltant de Martínez de la Rosa rebutjaren aquestes propostes.⁴⁹ Amb tot, les Corts desenvoluparen algunes estructures parlamentàries sòlides. Establiren una mena de vot de censura contra el Govern de Ramón

44. N. CALCATERRA, *Importanza dei cittadini costituenti*, Nàpols, 1820, 14.

45. GENTILE, «Raccolta» *Atti...*, vol. 1, núm. LII, comptà 2.422 peticions al Parlament napolità fins al 18 de març de 1821.

46. BERNECKER, SPÄTH, «Spanien...», 719-779.

47. Cf. l'anotació de Giovanni Maruggi, a Nàpols, el 4 de novembre de 1820, *Atti...*, vol. 1, 591-592.

48. Cf. M. C. ROMEO, *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*, Alacant, Inst. de Cultura «Juan Gil-Albert», 1993.

49. *Diario de Sesiones*, 3 de març de 1821, 44.

Feliu;⁵⁰ el Govern adoptà cada volta més el caràcter d'un òrgan col·lectiu;⁵¹ els ministres dirigits es transformaren en una mena de caps del govern. Tant el Govern com el «primer ministre» eren, de fet, políticament responsables davant les Corts. Tots aquests factors afavoriren esquemes parlamentaris convencionals, però no facilitaren la mediació entre el rei, els ministres i el Parlament. Les Corts volien un govern parlamentari, en el qual participarien de totes les funcions de l'Estat.⁵²

Pel que fa al contingut, el Parlament espanyol va procedir per etapes i aprovà uns considerables seixanta decrets, que abraçaven nombrosos camps. Els diputats espanyols consideraven com la seua missió principal fer realitat política la Constitució de Cadis, allò que significava suprimir el feudalisme i la Inquisició i implantar la llibertat de premsa. Els seus col·legues napolitans, però, havien d'adaptar abans la Constitució espanyola a les condicions del regne de les Dues Sicílies.⁵³ Tot i que el Parlament en conjunt no hi esmerçà massa sessions, trigà fins al 30 de gener de 1821 per a completar la feina i presentar una obra que no diferia substancialment del model espanyol.⁵⁴

El sistema constitucional que funcionava d'acord amb el model gadità no tingué gaire temps per a una pràctica parlamentària ben pensada i establerta. Les grans potències europees decidiren, en els congressos de Laibach, Troppau i Verona, donar llum verda a Àustria i França per a les seues intervencions a Itàlia i Espanya, respectivament, per tal de restablir l'ordre acordat a Viena. El Parlament espanyol, després de dos trasllats de Madrid a Sevilla i finalment a Cadis, es reuní per darra vegada el 2 d'octubre de 1823, mentre que les portes del Parlament de les Dues Sicílies s'havien tancat el 21 de març de 1821, dos dies abans que les tropes austríaques entraren a Nàpols.⁵⁵ Els diputats no només van perdre els seus escons, sinó que la majoria foren perseguits, detinguts o obligats a exiliar-se.

La dimensió biogràfica: revolucionaris dirigits des d'Espanya a Rússia, 1820-1825

Un altre camp d'investigació per a la història comparada de les revolucions de la dècada de 1820 i les seues transferències està format pels seus protagonistes, que, amb l'excepció del treball de Richard Stites, han estat poc o gens integrats en

50. *Diario de Sesiones*, 15 de desembre de 1821, 1307.

51. *Diario de Sesiones*, 14 de desembre de 1821, 1274. El 19 de novembre de 1823, val a dir, després de la caiguda de la monarquia constitucional, el rei Ferran adreçà un decret al «Consell de Ministres». Des del 1834, aquest terme fou la norma.

52. J. V. SUANZES-CARPEGNA, «La monarquía imposible: la Constitución de Cádiz durante el Trienio», dins *Anuario de Historia del Derecho Español* 66, 1996, 653-687.

53. Cf. SPÄTH, *Revolution...*, 299-311.

54. Cf. l'edició oficial a Archivio di Stato di Napoli, Archivio del Ministero della Polizia Generale, fasc. 63, 30 de gener de 1821, *Costituzione Politica del Regno delle Due Sicilie. Edizione fatta per ordine e sotto la direzione del parlamento*, Nàpols, 1821. Una edició més accessible, en ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 3, 307-352.

55. Sobre la darrera sessió, ALBERTI (ed.), *Atti...*, vol. 3, 21 de març de 1821, 640-648.

la visió general.⁵⁶ Per això aquesta part se centra, amb una perspectiva «creuada», en les biografies de cinc revolucionaris fortament afectats per Napoleó o per les guerres d'independència. Per a Espanya, Rafael del Riego (1784-1833); a les Dues Sicílies, Guglielmo Pepe (1783-1855); a Sardenya-Piemont, Santorre di Santa Rosa (1783-1825); a Grècia, Alexandros Ypsilantis (1792-1828), i a Rússia, Sergei Mouravieff-Apostol (1796-1826).⁵⁷ N'és l'objectiu detectar pautes semblants de pensament, conducta i identificació, però també diferències, i esbossar un retrat col·lectiu d'una generació liberal extremadament avesada a canviar de lloc. Alhora, cal diferenciar conceptes polítics fonamentals com ara liberalisme i democràcia durant l'«època axial» (*Sattelzeit*) en l'àmbit mediterrani, incloent-hi Rússia.⁵⁸

El meu punt de partida és la tesi que els revolucionaris –malgrat algunes diferències– mostren tantes coincidències socials i ideològiques que –si fem servir la caracterització dels liberals francesos després dels anys 1814-1815 que fa Alan Spitzer– es pot parlar d'una «generació política europea de 1820».⁵⁹ Entre els seus membres existí un vincle específic de pensament, sensibilitat i actuació. Això, d'una banda, són valors, nocions, interessos i discursos comuns com a components generacionals; d'altra banda, és la seua postura envers la violència militar i revolucionària, així com la seua disposició a la col·laboració transnacional. L'anàlisi dels *curricula* revolucionaris es fa seguint aquests limitats criteris i qüestions. Tot i que hi ha moltes interseccions amb la generació de les anomenades «guerres d'alliberament», convé seguir l'exemple espanyol i diferenciar una generació moderada liberal «de 1812» d'una altra, més jove i radical, «de 1820», que, finalment, es convertí en protagonista principal dels esdeveniments que tractem.⁶⁰ La seua mar-

56. R. STITES, *The Four Horsemen. Riding to Liberty in Post-Napoleonic Europe*, Oxford, Oxford Univ. Press, 2014.

57. Sobre les biografies, G. PARENTE RODRÍGUEZ, *Apuntes biográficos del general Rafael del Riego, que fue presidente de las cortes y muerto por defender la constitución*, Madrid, Congreso de los Diputados, 2013; S. DE MAJO, «Guglielmo Pepe», dins *Dizionario Biografico degli Italiani* 82, 2015, [http://www.treccani.it/enciclopedia/guglielmo-pepe_%28Dizionario-Biografico%29/\(08.10.2020\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/guglielmo-pepe_%28Dizionario-Biografico%29/(08.10.2020)); L. MANFREDI, *L'uomo delle tre rivoluzioni: vita e pensiero del generale Guglielmo Pepe*, Foggia, Bastogi Editrice Italiana, 2009; G. AMBROGGIO, *Santorre di Santarosa nella restaurazione piemontese*, Torí, Pintore, 2007; D. BREWER, *The Greek War of Independence: the Struggle for Freedom from Ottoman Repression and the Birth of the Modern Greek Nation*, Londres, Overlook Press, 2001; M. RAEFF, *The Decembrist Movement*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1966; I. DE MADARIAGA, «Spain and the Decembrists», *European Studies Review* 3/2, 1973, 141-156. En la revolució portuguesa no es troba cap figura dirigent comparable. Per això no es considera el cas portuguès en aquest apartat.

58. Sobre això, al marge de Rússia, J. INNES, M. PHILP (ed.), *Re-imagining Democracy in the Mediterranean, 1780-1860*, Oxford, Oxford Univ. Press, 2018.

59. A. B. SPITZER, *The French Generation of 1820*, Princeton, Princeton Univ. Press, 1987.

60. Per a una visió crítica sobre les «guerres d'alliberament», U. PLANERT, *Der Mythos vom Befreiungskrieg. Frankreichs Kriege und der deutsche Süden. Alltag, Wahrnehmung, Deutung 1792-1842*, Paderborn et al., Schöningh, 2007; sobre les generacions espanyoles del 1812 i el 1820, cf. SPÄTH, *Revolution...*, 157 i s., 206, 245 i s., 360, 406; sobre la noció de generacions en general, U. JUREIT, «Generation, Generationality, Generational Research, Version: 2.0», *Docupedia-Zeitge-*

cada mobilitat, la disposició al risc, el seu caràcter agosarat, la manca de por i la seua pressió obsessiva per a actuar suggereixen caracteritzar-los com a «aventurers». Definir-los només per això, però, és ignorar la importància de les revolucions de 1820-1825 en conjunt i es lliga a la imatge tradicional de la historiografia, centrada en les grans potències, que ha començat a revisar la recerca recent.⁶¹

Comencem amb una visió més acurada dels revolucionaris dels anys 1820-1825. Sorpren, en primer lloc, que els cinc dirigents revolucionaris *grosso modo* pertanyien a una cohort d'edat nascuda encara al segle XVIII, abans de l'expansió napoleònica. Riego, Pepe i Santa Rosa tenien si fa no fa la mateixa edat, però també els dos clarament més joves, Ypsilantis i Mouravieff-Apostol, ja havien guanyat els primers mèrits abans del 1820. Això no depèn tant dels seus anys, sinó molt més de la seua ja llarga experiència vital i del seu origen social. Tots cinc procedien de la noblesa, siga la noblesa asturiana empobrida (Riego), la noblesa terratinent (Pepe) o la pròspera noblesa funcional, influent en les administracions civil i militar (Santa Rosa, Ypsilantis i Mouravieff-Apostol). Sembla remarcable que, a més, Riego, Pepe i Santa Rosa nasqueren a municipis rurals menuts i que només Ypsilantis i Mouravieff-Apostol procediren de ciutats grans, com ara Constantinoble o Sant Petersburg, la qual cosa forneix una connexió amb l'esclat de les revolucions dels anys 1820-1825 a les províncies.

Tot i que la situació financera de les seues famílies no fou sempre de color de rosa, gaudiren tots ells d'una molt bona formació, que incloïa l'aprenentatge de llengües estrangeres. És clar que amb això tingueren una situació especialment privilegiada tant Ypsilantis –la família del qual fugí a Rússia en 1805 i que a quinze anys entrà sota la protecció de l'emperadriu Maria Fiodorovna– com Mouravieff-Apostol, que era fill d'un diplomàtic rus a Hamburg i París. Llevat de Riego, qui a vint-i-tres ingressà en el regiment de la guàrdia reial a Espanya, els altres quatre encetaren entre tretze i quinze anys una formació militar i, en el cas de Santa Rosa, també en l'Administració civil. Així doncs, les seues carreres foren rampants: fins a l'esclat de les revolucions en la dècada de 1820 tots tingueren alts càrrecs d'oficials o de l'Administració. No es pot concloure si els cinc foren membres de societats patriòtiques secretes, ja que n'hi ha dubtes per a Pepe i Santa Rosa, tot i que la seua proximitat a les idees de la maçoneria és indiscutible. Més difícil es presenta la qüestió de quina relació tenien els revolucionaris respecte a la monarquia. Riego, Pepe i Santa Rosa optaren per la Constitució monàrquica de Cadis. No s'han transmès indicis de Riego a favor de suprimir la monarquia. És cert que Pepe de-

schichte, 9.8.2017, URL: http://docupedia.de/zg/Jureit_generation_v2_en_2017, versions: 2.0 2.0 1.0 (08.10.2020).

61. A tall d'exemple, J. SPÄTH, «Turning Constitutional History Upside Down: The 1820s Revolutions in the Mediterranean», dins T. HAUSWEDELL, A. KÖRNER, U. TIEDAU (ed.), *Re-Mapping Centre and Periphery: Asymmetrical Encounters in European and Global Context*, Londres, UCL Press, 2019, 111-134; «Die erste Bewährungsprobe der Wiener Ordnung: Die südeuropäischen Revolutionen der 1820er Jahre», dins A. FICKERS, N. FRANZ, S. LAUX (ed.), *Repression, Reform und Neuordnung im Zeitalter der Revolutionen: Die Folgen des Wiener Kongresses für Westeuropa*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2019, 315-348.

fensà en 1799 la República Partenopea; després, però, va lluitar a Espanya per la monarquia dins l'Exèrcit napoleònic i a les ordres de Murat, cunyat de Napoleó. Durant la revolució a les Dues Sicílies en 1820-1821 es mostrà com un liberal moderat. No es troben moments republicans en Santa Rosa, qui –com tota la noblesa del Piemont– estava molt marcat per la influència francesa i, per tant, va lluitar per una monarquia constitucional segons el model del país veí. Altrament, en Ypsilantis i Mouravieff-Apostol les postures republicanes sorgeixen de manera clara o no dissimulada.

Un primer objectiu general dels cinc protagonistes consistí a transformar el poder absolut dels respectius monarques en un poder moderat i limitat per una constitució. En el cas grec, calia primer crear un estat nacional independent i expulsar els ocupants otomans. Una aspiració central de Mouravieff-Apostol i de la resta dels desembristes consistia a suprimir la servitud en l'Imperi tsarista. Mentre que el model de la Constitució espanyola de 1812 no fou acollit pràcticament per Ypsilantis, aquesta Carta fou la font d'inspiració normativa per als altres quatre revolucionaris i fou proclamada oficialment, malgrat moltes consideracions, a tots dos estats italians en els anys 1820-1821.

La iniciativa revolucionària va partir sempre de militars experimentats, en la figura dels nostres protagonistes, amb l'excepció de Pepe, qui al principi estigué a l'expectativa i només prengué el comandament un parell de dies després que esclataren els disturbis. Per tant, no només trobem els cinc homes cavalcant, a través del país, per la llibertat i la Constitució, com de manera plàstica ho ha expressat Stites. Després de la proclamació de la Constitució de 1812, de la Guerra d'Independència grega o de la rebel·lió liberal a Rússia, els trobem també en els primers rengles de l'elit política i militar. Mentre que Riego fou triat diputat i president honorari del Parlament d'Espanya i Santa Rosa fou ministre de la Guerra dins el Govern constitucional de Sardenya-Piemont, el camp d'activitat dels altres tres es concentrà exclusivament en posicions dirigents de caire militar. Que les revolucions dels anys 1820-1825, no pas en darrer lloc, eren «filles» seues es comprova en el fet que tots cinc lluitaren amb recursos militars contra la fi d'aquell període desitjat de constitució i independència.

Si ens atenim a les recerques més recents, que mostren el paper actiu de Rússia en la revolució del Piemont el 1821, podem distingir moviments transimperials pel que fa a les idees liberals en la primera meitat del segle XIX.⁶² Els episodis d'intercanvi directe a escala transnacional es limiten, però, a Riego, Santa Rosa i Pepe. El darrer admirava Riego a distància. El març de 1822 li escrivia des de París que tots els lluitadors per la llibertat eren automàticament amics, encara que no s'hagueren vist mai.⁶³ La trobada personal es produí més tard a casa de Riego, a Madrid, on Pepe i una dotzena de liberals espanyols li presentaren plans per a una rebel·lió

62. Cf. K. ZANOU, «Transnational Moderate Liberalism in Italy and the Russian Mediterranean, 1800-1820s», dins W. DAUM, J. SPÄTH (ed.), «Un primo liberalismo transnazionale? Verso il bicenario delle rivoluzioni mediterranee del 1820-23», *Rivista Storica Italiana*, 130/2, 2018, 512-525.

63. R. MOSCATI, *Guglielmo Pepe, I (1797-1831)*, Roma, Vittoriano, 1938, 248 i s.

constitucional a França. Aquestes elucubracions, però, ensopegaren amb sospites i un rebuig obert. Pepe va reaccionar ofès i trobà els espanyols plens d'orgull, per tal com només deien que no eren napolitans. Amb tot, conservà bons contactes amb Riego, a qui sempre considerà com un honrat defensor de la llibertat.⁶⁴ Pepe no volia marxar a Grècia, però de l'exili estant lluità sempre a favor d'una campanya liberal a Campània, en tant que alguns dels seus ministres s'endinsaven en el Mediterrani oriental. També el dirigent revolucionari de Piemont, Santorre di Santa Rosa, faria cap allà un llarg viatge en vaixell. Quan els austríacs acabaren el període constitucional al nord d'Itàlia, el 1821, Santa Rosa fou empresonat, però quedà lliure i va fugir a l'exili. Passant per França, arribà a Londres i Nottingham, on trobà altres antics lluitadors liberals del Piemont i on patí molt la inacció i l'enyorança de la pàtria. És cert que no marxà a Espanya, però assumí un paper nou com a implicat en la llibertat a Grècia. Pocs dies abans de l'execució de Riego, l'octubre de 1823, Santa Rosa escrigué que l'espanyol havia abordat una gran causa i que ho havia fet valerosament.⁶⁵ Santa Rosa admirava també Pepe, a qui havia ajudat en un duel a Londres, i deia: «Nàpols també és el meu país».⁶⁶ De Pepe deia Santa Rosa que era «un home sincer, ple de bones intencions», però no en compartia els plans d'un alliberament conjunt hispanoitalià, entre altres coses perquè rebutjava el Parlament unicameral d'Espanya, motiu pel qual hagué d'escoltar dures crítiques dels seus compatriotes.⁶⁷

Tots cinc van superar les lluites contra una repressió, en part a càrrec de tropes estrangeres. Però dos d'ells –Riego i Mouravieff-Apostol, en els anys 1823 i 1826– foren víctimes de mesures de monarques que governaven de nou com a reis absoluts. Tots dos foren penjats públicament. Els altres tres van poder fugir a l'exili. Santa Rosa, després de tres anys a França, Suïssa i Gran Bretanya, marxà a Grècia el 1824, per prosseguir activament allà el seu somni de llibertat. Va caure com a simple soldat, amb un nom civil, en 1825, en la batalla naval de Navarino, lluitant contra els otomans. No visqué gaire més Alexandros Ypsilantis, qui havia passat des del 1821 sis anys a les presons austríaques i que, un any després del seu alliberament, morí d'una malaltia muscular incurable. Només Guglielmo Pepe gaudí una vida llarga. Les dècades següents, fins a la seua mort el 1855, les esmerçà en l'exili a Espanya, Gran Bretanya i França. Només va xafar el sòl patri durant la revolució de 1848-1849, per tal de, als ja no tan tendres seixanta-cinc anys, lluitar per tercera i darrera volta en defensa de la República veneciana i la llibertat, la independència i la Constitució. En fracassar també aquest tercer intent, se'n tornà a França, però girà l'esquena definitivament a aquest país arran del cop d'estat de Napoleó III en 1851. Visqué la resta dels anys a Torí, per tal com el regne de Sardenya-Piemont sota Carles-Albert fou l'únic estat italià que no suprimí la Constitu-

64. G. PEPE, *Memorie del generale Guglielmo Pepe*, París, Baudry, 1847, vol. II, 171 i s.

65. S. DI SANTA ROSA, *Lettere dall'esilio (1821-1825)*, Roma, Ist. per la Storia del Risorgimento Italiano, 1969, 314 i s.

66. DI SANTA ROSA, *Lettere...*, 310.

67. DI SANTA ROSA, *Lettere...*, 333, 382.

ció concedida en 1848, amb la qual cosa es perfilava com al viver natural de la posterior monarquia constitucional a Itàlia.

Tot plegat, els cinc revolucionaris són representatius (anti)napoleònics d'una «generació de 1820» a Europa. Molt més que les seues elevades expectatives socials i el seu bon nivell formatiu, el que contribuï a configurar el seu estil fou l'enfonsament de l'Imperi bonapartista com a trauma col·lectiu, com ha plantejat Alan Spitzer per a França.⁶⁸ En el cas de Rússia, Nikolaus Katzer ha parlat dels desembristes com a la «generació de les guerres d'alliberament», tot identificant en ells «un esperit inequívoc de contradicció» i «un sentiment vital de caire nou».⁶⁹ Deixant al marge els cinc protagonistes, si mirem als nombrosos liberals compromesos en les conspiracions revolucionàries de 1820-1825, sorgeix la imatge d'una generació europea jove, majoritàriament integrada per nobles, que, més enllà de la revolució, perseguen objectius de renovació nacional amb una estètica romàntica.⁷⁰ No pas en darrer lloc, per aquesta raó, foren declarats herois i màrtirs, estant encara vius una part d'ells. Pepe i Santarosa, i fins a un cert punt també Ypsilantis i Mouravieff-Apostol, es consideraven clarament protagonistes transnacionals. Altrament, Riego va concentrar en la seua vida la seua implicació només a Espanya, per bé que, ja des de l'èxit de la proclamació de la Constitució de Cadis a diversos estats mediterranis, fou sublimat com a una figura simbòlica i transnacional de la revolució liberal.⁷¹ El patriotisme local de les elits liberals es corresponia amb el transnacionalisme i, en part, fins i tot el transimperialisme, sobre la base d'un cosmopolitisme prenatal. Val a dir, era un escenari que només fou possible en la primera meitat del segle XIX. Eren gent que vorejaven els límits polítics i socials, majoritàriament membres de societats secretes, que patien una dislocació permanent. Aquella generació estava disposada a assumir riscos, estaven sorprenentment i sense por disposats a desplaçar-se d'un país a un altre, per bé que aquesta mobilitat era en part obligada per la necessitat d'exiliar-se. Veïen la violència militar i revolucionària com a eina necessària per tal de fer realitat, mitjançant una urgència especialment obsessiva per a actuar, la seua aspiració a formar col·lectivitats organitzades per via constitucional.

Les revolucions de 1820-1825 llançaren les idees constitucionals i els seus partidaris, com si fora per una autopista, a través de tot Europa.⁷² Dins aquesta fraternitat i aquesta llibertat, Riego, Pepe, Santa Rosa, Ypsilantis i Mouravieff-Apostol es veïen

68. A. B. SPITZER, *French Generation...*

69. N. KATZER, «Russland 1812 und 1825. Patriotismus - Religion - Revolution», dins M. STADELMANN (ed.), *Schlüsseljahre: zentrale Konstellationen der mittel- und osteuropäischen Geschichte. Festschrift für Helmut Altrichter zum 65. Geburtstag*, Stuttgart, Steiner, 2011, 117-139, aquí 123-128, citació 124.

70. Sobre Itàlia, A. DE FRANCESCO, *L'Italia di Bonaparte: politica, statualità e nazione nella penisola tra due rivoluzioni, 1796-1821*, Torí, UTET libreria, 2011.

71. Cf. P. M. DELPU, «Eroi e martiri. La circolazione delle celebrità rivoluzionarie napoletane nell'Europa liberale (1820-1824)», dins W. DAUM, J. SPÄTH (ed.), «Un primo liberalismo transnazionale? Verso il bicentenario delle rivoluzioni mediterranee del 1820-23», *Rivista Storica Italiana* 130/2, 2018, 587-614.

72. DELPU, «Eroi...», 19.

units a milers de correligionaris. Mentre que els protagonistes es percebien –amb intensitat i forma diferents–, s'imitaven i adaptaven uns a altres de manera bilateral, els contactes entre ells es limitaren a ben pocs moments. Hi ha indicis d'una posada en escena en alguns, especialment en Ypsilantis, però també en Mouravieff, en tant que els tres revolucionaris hispanoitalians s'atenien més a l'estereotip de la modèstia. No encertàriem el nucli de les seues aspiracions si els consideràssem simples aventurers romàntics. En tant que eren agents transnacionals, que es movien en contextos postimperials, ens repten, més aviat, a repensar la categoria d'allò nacional, però també el caràcter de l'estat modern abans de la fundació dels estats nacionals. Té més sentit, doncs, classificar-los com a representants, moderadament convençuts, dels corrents liberals, que tenien preparat un missatge supraindividual, acompanyat, però, d'un programa polític utòpic. Perquè aquell missatge fora efectiu, ells i els seus socis liberals hagueren d'esperar al menys una dècada.

El pla de les concepcions: ¿on estaven el centre i la perifèria en les revolucions de la dècada de 1820?

El significat de les revolucions de la dècada de 1820 va molt més enllà del marc institucional i biogràfic. Afecta els enfocaments tradicionals de les narratives dominants a Europa occidental. La major part de la historiografia lliga l'àmbit mediterrani en la primera meitat del segle XIX amb regions endarrerides dels marges del continent europeu. Dirigents polítics de llavors atiaen aquest discurs orientalista, com fou el cas de Metternich, ministre austríac d'Afers Exteriors i futur canceller. Associaven allò que fou bressol de la civilització amb una part d'Àfrica, caracteritzada per la tirania, la superstició i la misèria, els habitants de la qual serien «dàrbars», «de sang calenta» i «violents».⁷³ No sorprèn, doncs, que la historiografia clàssica d'Occident gairebé s'haja oblidat del sud i, fins fa pocs anys, s'haja centrat en les cinc grans potències (Gran Bretanya, França, Prússia, Àustria i Rússia).⁷⁴ En el Congrés de Viena de 1814-1815, aquests cinc estats dividiren Europa en esferes d'influència que no deixaven espai a antigues grans potències, com Espanya i Portugal, als abans influents centres mercantils de la península Italiana o a un Imperi otomà que trontollava. En correspondència amb l'influx polític, segons la visió de la vella narrativa dominant, també el centre normatiu havia de trobar-se al nord. Per tant, la configuració de les constitucions modernes només podia arribar a tot

73. «Metternich aus Weinzierl nach dem Ausbruch der neapolitanischen Revolution, 17. Juli 1820», dins R. METTERNICH-WINNEBURG (ed.), *Aus Metternich's nachgelassenen Papieren*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1881, vol. 3, 340; cf. també la citació del diputat espanyol, J. MORENO GUERRA, «De una exposición de las comisiones de agricultura y comercio, Madrid, 24 julio 1820», *Diario de Sesiones de Cortes, leg. ord. 1820-1821*, núm. 20, 258. Sobre el discurs sobre la perifèria, I. LÓPEZ-CALVO (ed.), *One World Periphery Reads the Other: Knowing the 'Oriental' in the Americas and the Iberian Peninsula*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars, 2010.

74. Així, no se'n troba res sobre l'espai mediterrani europeu, per ex., en E. HOBBSBAWM, *The Age of Revolution, 1789-1848*, Londres, Weidenfeld & Nicolson, 1962, o en J. SPERBER, *Revolutionary Europe, 1780-1850*, Essex, Pearson Education Limited, 2000.

el món a partir de Gran Bretanya i França, països pares del liberalisme.⁷⁵ De fa poc, treballs recents qüestionen cada volta més aquesta perspectiva unilateral i dicotòmica de la transferència cultural i política.⁷⁶ Aquests treballs subratllen que la suposada perifèria meridional fou capaç de donar respostes pròpies als reptes de l'era postnapoleònica.⁷⁷ Si intentem entendre Europa des de la perifèria, aleshores la tesi de partida ens diu que les revolucions d'inicis del segle XIX en l'àmbit mediterrani van condicionar de manera ben específica el primer liberalisme, els models de participació política i el pensament constitucional europeu.⁷⁸ Si prenem en compte la idea de «modernitats múltiples» de Shmuel Eisenstadt, llavors la via occidental, hegemònica cap a la modernitat, també deu fer-se provinciana.⁷⁹ En aquest procés, les perspectives transnacionals no només permeten analitzar el discurs europeu, sinó que fan possible reconèixer relacions transatlàntiques amb les dues Amèriques, així com idees globals d'un sud revolucionari que arriba des del subcontinent indi fins a les Filipines.⁸⁰ Un exemple destacat per a entendre que la perifèria meridional europea originà el seu propi projecte de modernització és la Constitució espanyola de 1812. Si bé no va fer cap paper en la Guerra d'Independència grega contra l'Imperi otomà, aquesta constitució fou implantada en quatre estats del Mediterrani occidental en els anys 1820-1821 (Espanya, Dues Sicílies, Portugal i Sardenya-Piemont). Les reflexions següents se centren, doncs, en les penínsules Ibèrica i Italiana.

Els liberals que defensaven les monarquies constitucionals intentaven aconseguir reconeixement internacional, en plans diversos, en la seua via cap a la modernitat. Per això confiaren, en primer lloc, en la premsa internacional; en segon lloc, en el suport diplomàtic directe o indirecte i, finalment, en xarxes transnacionals de societats secretes i patriòtiques, per tal de fer propaganda amb altres liberals europeus per la llibertat, la independència i el constitucionalisme, sobretot a Espanya i Grècia.⁸¹

75. Aquesta visió segueix representada pel clàssic W. FROTSCHER, *Verfassungsgeschichte*, Munic, C. H. Beck, 2016, 9-46. En contrast, és clarament matisat a A. PRETTENTHALER-ZIEGERHOFER, *Verfassungsgeschichte Europas. Vom 18. Jahrhundert bis zum Zweiten Weltkrieg*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013.

76. Cf., per ex., J. P. LUIS, «Le premier constitutionalisme espagnol et la circulation des modèles politiques dans l'Europe du début du XIXe siècle», dins L. CHARRIER, K. RANCE, F. SPITZL-DUPIC, *Circulations et réseaux transnationaux en Europe (XVIII-XXe siècles). Acteurs, pratiques, modèles*, Berna et al., Peter Lang, 2013, 89-102, aquí 89.

77. Cf. M. PETRUSEWICZ, «La modernizzazione che venne dal Sud», dins J. SCHNEIDER, P. SCHNEIDER (ed.), *I Sud. Conoscere, capire, cambiare*, Bolonya, Il Mulino, 2009, 105-128.

78. Cf. M. ESPAGNE, «Überlegungen zur Frage nach einer europäischen Geschichte. How to Write Modern European History Today? Statements to Jörn Leonhard's JMEH-Forum», *Journal of Modern European History* 14/4, 2016, 465-91, aquí 465.

79. S. N. EISENSTADT, «Multiple Modernities», *Daedalus. Quaderni di Storia e Scienze sociali* 129, 2000, 1-29; sobre la provincialització, D. CHAKRABARTY, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton, Princeton Univ. Press, 2000.

80. Cf. C. BAYLY, «Rammohan Roy and the Advent of Constitutional Liberalism in India, 1800-1830», *Modern Intellectual History* 4, 2007, 25-41.

81. Cf. SPÀTH, *Revolution...*, 335-399; ISABELLA, *Risorgimento in Exile...*

La premsa i l'espai públic en els regnes de l'Europa meridional tingueren nombrosos paral·lelismes i vincles entre les revolucions. En el procés revolucionari, l'Espanya liberal es va assignar la funció dirigent del moviment constitucionalista a l'espai mediterrani i va accentuar el caràcter moderat de les revolucions, que no propagaven cap mena de violència ni d'idees extremistes: «Tales son las máximas que darán á los napolitanos seguridad en sus instituciones, sosiego en sus pueblos, dignidad á la nación, y merecimiento del aprecio y respeto de la Europa. Tales son tambien las que conducirán á los portugueses á ser más felices y más respetados.»⁸² A les Dues Sicílies els periodistes remarcaven també el caràcter modèlic de la Constitució espanyola per a un canvi polític i constitucional civilitzat.⁸³ Tanmateix, destacaven alhora l'èxit ràpid de la seua pròpia revolució.⁸⁴ Els revolucionaris de Sardenya-Piemont, al seu torn, treballaven en una revolta imminent de tot Itàlia, que a llarg termini hauria de desembocar en la unificació de tota la península. Per a fer possible aquesta unitat, l'intel·lectual i liberal moderat Cesare Balbo es va oposar a l'estratègia revolucionària i a la implantació de la Constitució espanyola.⁸⁵ Ell i altres liberals piemontesos es consideraven ficats en un paper decisiu per a la transformació d'Itàlia i d'Europa meridional, per tal de guanyar en conjunt més pes dins l'escenari europeu.⁸⁶

Els enemics de la revolució a Europa eren ben conscients del significat internacional dels esdeveniments. El cònsol general del Piemont a Tunísia, Luigi Filippi, per exemple, es queixava en 1822 que els liberals, amb la seua ambició revolucionària, ensenyaven a tot Europa principis com la independència, la llibertat i la igualtat, i atiaven així el foc de la rebel·lió i l'anarquia. El pecat més gran dels liberals, a parer seu, consistia a haver separat els monarques dels seus lleials súbdits i haver introduït reformes per la via radical de la revolució.⁸⁷ Molts coetanis observaven el mateix i criticaven com al principi que hi havia al darrere de tots els aixecaments «quel contagioso spirito di vertigine democratica, che minaccia di continuo, e tanto da vicino la tranquillità sociale».⁸⁸ Amb tot, mai no van poder demostrar la molt difosa teoria conspirativa, segons la qual les xarxes dels liberals europeus, seguint un pèrfid pla d'agitadors i diplomàtics francesos, activaven revolucions constitucionalistes

82. *Mercurio histórico y político*, vol. 3, setembre de 1820, 9.

83. P. COLLETTA, *Storia del Reame di Napoli dal 1734 al 1825. Revisione sugli autografi, introduzione e note di Nino Cortese*, Nàpols, Libr. Scient. Ed., 1951, vol. 3, 117 i s.

84. «Parallelo della rivoluzione di Spagna e della Napolitana», *L'Amico della Costituzione* 8, 24 de juliol de 1820, 3 i s.

85. C. BALBO, «Dello stato attuale del Piemonte, 17 Gennaio 1821», dins E. PASSAMONTI, A. LUZIO, M. ZUCCHI (ed.), *La rivoluzione piemontese dell'anno 1821. Nuovi documenti*, Torí, Bocca, 1926, 308.

86. «Cenno politico sul Piemonte del 24 Marzo 1821, 7».

87. L. FILIPPI, *Du Piémont sur la fin du 1821 par le Chevalier Filippi (Consul Général de S. M.)*, Torí, Imprimerie Royale, 1822, 32-34, 61 i s.

88. «Cenno critico sulle conclusioni del Sig. Gaetano Brundisino Procuratore Generale Sostituto della G. C. Speciale di Napoli nella causa detta di Monteforte circa i vantaggi recati nel governativo, e nell'amministrativo dal Ministero Napoletano del Quinquennio. Epistola», *Archivio di Stato di Napoli*, Archivio Borbone, fasc. 276, 5 (7).

per tot arreu a la perifèria, que, després, s'havien d'estendre per tot el continent.⁸⁹ El mateix és aplicable al convenciment de Metternich, per a qui la lluita de l'ordre establert a Viena s'adreçava contra una societat secreta ben organitzada, disciplinada i monolítica, que seria la responsable de la revolució a tot Europa.⁹⁰

Igual que en la premsa i en l'opinió pública, el tema era polèmic en el camp diplomàtic. En consonància amb el Congrés de Viena i amb els criteris dominants als altres tres congressos de Troppau, Laibach i Verona, els dos representants de Ferran I de les Dues Sicílies –el cardenal Ruffo i el príncep Serra-Capriola– s'oposaren als dos representants del Govern constitucional, el duc de Campochiaro i el príncep Cariatí, tots dos dels cercles afins a Murat. A diferència del que passà en el Congrés de Viena, els dos portaveus de la monarquia constitucional hagueren de defensar-se en l'escena internacional i no foren rebuts per Metternich. La majoria de les corts europees rebutjaren acreditar els diplomàtics napolitans. Quan, malgrat tot, aconseguiren reprendre la seua missió com a representants del seu Govern, gairebé sempre es trobaren aviat aïllats de nou i sense poder recollir informació ni poder comunicar-se amb les seues capitals respectives. Aquest fou el cas de l'enviat napolità a Torí, Troiano Pescara, al qual separà de la resta del món una intervenció directa del Govern austríac.⁹¹ El ministre d'Afers Exteriors, Campochiaro, hagué de trobar altres canals públics i secrets per tal d'aconseguir audiència a Europa per a la veu de Nàpols.⁹²

En aquest terreny, els liberals del nord i del sud d'Itàlia van rebre suport diplomàtic dels ambaixadors espanyols a Nàpols i Torí, Luis de Onís i Eugenio Bardají. Es comprovà, però, que ja era massa tard, perquè les grans potències ja s'havien posat d'acord a Troppau en el principi d'intervenció. Els ànims i les declaracions de solidaritat quedaren en simples declaracions de llavis enfora.⁹³

Acabà en fracàs una iniciativa conjunta de diplomàtics espanyols, francesos i bavaresos –tots ells representants de monarquies constitucionals– per a introduir constitucions liberals de manera estable en els estats italians.⁹⁴ Els ambaixadors piemontesos i napolitans a Madrid –d'ideologia absolutista– (Antonino Brignolle Sale i Vittorio Balbo Bertone di Sambuy; Raimondo de Quesada, comte de San Saturnino i Clemente Solaro della Margherita) resseguien atentament els esdeveni-

89. A. DE BEAUCHAMP, *Histoire de la révolution du Piémont, et de ses rapports avec les autres parties de l'Italie et avec la France*, París, Michaud, 1821, 30.

90. M. JARRETT, *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*, Londres, Tauris, 2013, 356. A més, A. ZAMOYSKI, *Phantom Terror: the Threat of Revolution and the Repression of Liberty, 1789-1848*, Londres, Collins, 2014. D'una opinió distinta és W. SIEMANN, *Metternich. Strategie und Visionär. Eine Biografie*, Munic, C. H. Beck, 2016.

91. Cf. ALBERTI (ed.), *Atti...*, Bolonya, Forni, 1931, «Pescara a Campochiaro», núm. 92, Torí, 22 de novembre de 1820, 170.

92. Cf. DAUM, *Oszillationen...*, 363-76.

93. Sobre el suport espanyol a Nàpols, SPINI, *Mito e realtà...*, 45-51.

94. Cf. SPINI, *Mito e realtà...*, 66 i s.; i Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Abtlg. II, Geheimes Staatsarchiv, Ministerium des Auswärtigen, Fasz. 2876, Sardinien, N. 28; Seyboldtsdorff an Rechberg, Turin 21 Oktober 1820.

ments i criticaven la revolució espanyola com un acte arbitrari d'alguns milers d'homes contra el seu rei. En el cas de les Dues Sicílies, reivindicaven un canvi constitucional cap a la moderació.⁹⁵ Els ambaixadors de les Dues Sicílies a Torí i Madrid (Troiano Pescara i Andrea Coppola, duc de Canzano), altrament, confiaven en un aixecament antiaustríac a tot Itàlia, en un suport obert per part d'Espanya i que els cercles internacionals cobririen l'esquena als italians.⁹⁶

Societats secretes i patriòtiques d'Itàlia i Espanya formaren el tercer nivell transnacional dels fets. En paral·lel amb els grans debats constitucionals a Itàlia i a tot arreu d'Europa, sorgiren llavors nombroses traduccions de constitucions, comentaris i catecismes constitucionals, que fomentaren l'intercanvi d'idees liberals al continent i fora d'ell. L'agitació dels exiliats liberals representà a tot Europa el punt culminant de les discussions públiques a l'espai mediterrani. A inicis de 1821, Itàlia va exportar la Carboneria a Espanya, on els seus membres forjaren plans per a actuar a casa seua i, en 1823, lluitaren juntament amb els liberals espanyols contra la intervenció francesa. A més de defensar els seus interessos personals com a exiliats, també mostraren una activa solidaritat internacional. Espanya els acollí cordialment i els donà suport financer; acollí fins i tot els liberals italians dins el seu exèrcit constitucional i es beneficià de la fundació de noves societats patriòtiques i de l'àmplia activitat dels periodistes.⁹⁷ El dirigent de la revolució napolitana, Guglielmo Pepe, gràcies a l'ajut del seu amic espanyol, Luis de Onís, va poder salvar-se de la pena de mort i fer-se escàpol a Espanya, on fou rebut en triomf pels habitants de Barcelona.⁹⁸ Molts liberals napolitans i piemontesos visqueren coses semblants. Narciso Nada en comptava més de mil. La major part dels radicals triaven Espanya com a exili, mentre que la minoria més moderada escollia França, Gran Bretanya, Bèlgica, Suïssa, Holanda o altres països europeus.⁹⁹

95. Archivio di Stato di Torino, Lettere Ministri, Serie Diplomatiche: Spagna, Mazzo 102, n.º 58, Annexe à la Dépêche de M. le Marquis Brignole Sale, du 7 février 1820; Archivio..., Mazzo 45, n.º 433, Solaro della Margherita a S. Marzano, Napoli, 19 Gennaio 1821.

96. ALBERTI (ed.), *Atti...*, núm. 119, «Pescara a Campochiaro», Torí, 4 de desembre de 1820, 195 i s.; *Atti...*, núm. 126, «Canzano a Campochiaro», Madrid, 7 de desembre de 1820, 200 i s.

97. Cf. SPÄTH, *Revolution...*, 374-381; P. M. DELPU, «Fraternités libérales et insurrections nationales: Naples et l'Espagne, 1820-1821», *Revue d'histoire du XIXe siècle* 49, 2014, 195-213.

98. Cf. SPINI, *Mito e realtà...*, doc. V i XIV, 119 i 135 i s.; R. MOSCATI (ed.), *Guglielmo Pepe (1797-1831)*, Roma, Vittoriano, 1938, vol. 1, núm. 254, 228.

99. Cf. N. NADA, «Il destino degli sconfitti del 1821», dins A. MANGO (ed.), *L'età della restaurazione in Piemonte e i moti del 1821*, Savigliano, L'Artistica, 1992, 47 i s.; A. BISTARELLI, *Gli esuli del Risorgimento*, Bolònia, Il Mulino, 2011; E. DE FORT, «Da terra di persecuzioni a terra di asilo: il Piemonte e l'emigrazione politica della rivoluzione del 1821 al Quarantotto», dins F. IEVA (ed.), *Il Piemonte risorgimentale nel periodo preunitario*, Roma, Viella, 2015, 65-81. Sobre altres països, S. CARBONE, *Fonti per la storia del Risorgimento italiano negli archivi nazionali di Parigi: i rifugiati italiani in Francia (1815-1830)*, Roma, Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano, 1962; D. SCIOSCIOLI, *Il dramma del Risorgimento sulle vie dell'esilio. Profili, trame e rivelazioni dei proscritti del Belgio su documenti inediti dei più grandi archivi d'Europa, 3 vols.*, Roma, Signorelli, 1937-1959; M. BATTISTINI, *Esuli Italiani in Belgio (1815-1861)*, Florència, Brunetti, 1968; A. VAN DE SANDE, H. DE VALK, «Italian Refugees in the Netherlands during the Restoration 1815-1830», dins

Els estudis recents han destacat la importància de les vivències de l'exili d'italians, espanyols i portuguesos per al desenvolupament d'una identitat nacional a les pàtries respectives, així com la influència que van exercir els diversos països de recepció en la biografia intel·lectual dels exiliats. El context políticament cosmopolita d'aquests personatges, juntament amb la mobilitat i el caràcter poliglòt dels protagonistes, va contribuir de manera decisiva al fet que sorgira a Europa i Amèrica Llatina una cultura política liberal, patriòtica i de vegades republicana. Això és aplicable especialment a centres com Londres i París, però també de l'altra banda de l'Atlàntic.¹⁰⁰ Aquest marc explica per què aquests liberals no acceptaren les fronteres imposades en 1815 i molts d'ells seguiren pensant més enllà del propi marc nacional. Els semblava evident que l'ordenament de la política interior només podia superar-se en un context internacional més gran.¹⁰¹ Quan Espanya caigué com a darrer baluard meridional del constitucionalisme progressista –als dos estats italians la caiguda s'havia esdevingut dos anys abans– va romandre només la Guerra d'Independència grega contra els otomans com a únic camp d'actuació transnacional dels liberals europeus.¹⁰²

Si ens plantegem l'abast i el contingut de la modernització constitucional a les suposades perifèries europees –val a dir, ens preguntem quina fou l'herència de la Constitució de Cadis–, podem començar comprovant que durant la fase dels governs constitucionals a l'Europa del sud tingueren lloc les primeres eleccions parlamentàries, basades en un sufragi gairebé universal masculí. A Portugal els liberals assumiren el sufragi de la Constitució espanyola i, fins al febrer de 1821, van elaborar la seua pròpia «Constitució política», tot i que recolzava estretament en el model del país veí. El Parlament de les Dues Sicílies, altrament, després del –difícil– compromís previst amb el rei, adaptà ja un mes abans el model espanyol a les necessitats del seu regne. A Portugal el moviment revolucionari aconseguí, no només modificar el sistema polític en consonància amb el model espanyol, sinó també tornar a fer de Lisboa el centre polític de l'Imperi portuguès. Només a Sardènia-Piemont no s'arribà a canvis constitucionals substancials, ja que la revolució fou derrotada abans d'un mes, encara que la llibertat de premsa que dominà durant aquest breu temps havia permès un ampli debat al respecte. Malgrat que la fase constitucional a l'Europa meridional sols va durar entre un mes i

L'émigration politique en Europe aux XIXe et XXe siècles. Actes du colloque organisé par l'École Française de Rome (Rome, 3-5 mars 1988), Roma, École Française de Rome, 1991, 191-204.

100. Cf. ISABELLA, *Risorgimento in Exile...*; C. BRENNECKE, *Von Cádiz nach London. Spanischer Liberalismus im Spannungsfeld von nationaler Selbstbestimmung, Internationalität und Exil (1820-33)*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2010; SIMAL, *Emigrados...*; G. BRON, «Il Mediterraneo dei Portoghesi all'inizio del XIX° secolo: diplomazia e internazionalismo liberale, 1808-1835», *Daedalus. Quaderni di Storia e Scienze sociali* 5, 2014, 119-142, URL: http://www.unical.it/portale/portalemedia/2015-01/Daedalus_5_2014_2DEF.pdf (08.10.2020).

101. I. CASTELLS OLIVAN, «Le libéralisme insurrectionnel espagnol (1814-1830)», *Annales historiques de la Révolution française* 336, 2004, 230-232.

102. Cf. G. KORINTHIOS, *I liberali napoletani e la Rivoluzione greca (1821-1830)*, Nàpols, Officina Tipografica, 1990.

tres anys i mig, les elits liberals de les capitals i les ciutats de províncies arreplegaren experiències importants respecte a la parlamentarització i la democratització, experiències que s'aplicarien en les oportunitats següents, de les dècades de 1830 i 1840, per prendre postura a favor dels drets polítics i personals i de les constitucions escrites.¹⁰³

Els estudis recents confirmen aquesta tesi. D'una banda, remarquen la continuïtat de les reformes institucionals, jurídiques i econòmiques sota els Borbó durant i després de l'ocupació francesa. D'altra banda, qüestionen les velles nocions d'un sud d'Itàlia passiu i destaquen l'aportació a aquestes reformes precisament per part dels intel·lectuals i les elits administratives meridionals.¹⁰⁴ Per tant, cal considerar les revolucions de 1820-1821 com a intents de transformar la controvertida herència política de la Revolució francesa en constitucions escrites i llibertats constitucionals. En tot cas, foren molt més que «el darrer somni d'una generació», com opinava l'historiador liberal Benedetto Croce.¹⁰⁵ La influència del model gadità només va desaparèixer quan sorgí a Europa un nou tipus de constitucions modernes, arran de la revisió de la «Carta constitucional» francesa, en 1830, i la Constitució belga de 1831. Les noves constitucions reconciliaven liberalisme i catolicisme i trobaven una compensació mútua entre monarca i parlament.¹⁰⁶ Després d'un curt i últim interludi amb la seua Constitució de 1812, també Espanya introduí aquest nou model en 1837, si bé és cert que tornant a parlar de la sobirania nacional i a través de la via d'una assemblea constituent i no, com a França, mitjançant una «Carta atorgada». Amb tot, el record del model espanyol continuà viu, com ho mostren, per exemple, els plantejaments sobre el fet de reintroduir la Constitució de les Dues Sicílies de 1821 durant la revolució de 1848.¹⁰⁷ Només arran d'aquesta darrera onada revolucionària, més gran i més eficient, el primer model de constitucionalisme liberal europeu caigué víctima de l'oblit.

103. En fou un exemple aclaridor l'home de les tres revolucions de 1799, 1820 i 1848, Guglielmo Pepe: L. MANFREDI, *L'uomo delle tre rivoluzioni. Vita e pensiero del generale Guglielmo Pepe*, Foggia, Bastogi, 2009.

104. Cf. J. A. DAVIS, *Naples and Napoleon: Southern Italy and the European Revolutions, 1780-1860*, Oxford, Oxford Univ. Press, 2006; M. PETRUSEWICZ, «The Modernization of the European Periphery, or Ireland, Poland and the Two Sicilies, 1820-1870: Parallel and Connected, Distinct and Comparable», dins D. COHEN, M. O'CONNOR (ed.), *Comparison and History. Europe in Cross-National Perspective*, Londres - Nova York, Routledge, 2004, 145-164.

105. B. CROCE, *Storia del Regno di Napoli*, Bari, Laterza, 1966, 220.

106. Cf. M. BURLEIGH, *Irdische Mächte, göttliches Heil. Die Geschichte des Kampfes zwischen Politik und Religion von der Französischen Revolution bis in die Gegenwart*, Munic, Deutsche Verlags-Anstalt, 2008, 183-190.

107. Cf. K. SINGER, *Konstitutionalismus auf Italienisch. Italiens politische und soziale Führungsschichten und die oktroyierten Verfassungen von 1848*, Tübingen, Niemeyer, 2008; A. KÖRNER, *America in Italy. The United States in the Political Thought and Imagination of the Risorgimento, 1763-1865*, Princeton, Princeton Univ. Press, 2017, 114-121 i 146-160.

Conclusió

Tot plegat, els fets de 1820-1823 a Europa meridional es poden contemplar com a precursors de les revolucions constitucionalistes a tot el continent. S'esdevingueren a països que no romanien gens passius a la perifèria europea, sinó que van prendre la iniciativa. Ho feren en un moment en què Gran Bretanya i França pugnaven pel domini mundial i quan les monarquies ibèriques es trobaven en una crisi de dècades. Tot i que Portugal i Espanya havien eixit del reduït cercle de grans potències i que els estats italians quedaren durant vora mig segle sota la influència austríaca, els arguments anteriors, en connexió amb recerques recents, mostren que els països mediterranis no es van conformar a anar vegetant a l'ombra de la política de les grans potències.¹⁰⁸ Els principis de política interior i exterior de la pentarquia europea havien de conduir, tot seguint la seua lògica, a intervenir i reprimir l'emancipació revolucionària a l'espai mediterrani. L'ordre acordat a Viena va poder superar les primeres i dures proves gràcies a d'altres circumstàncies, com ara els conflictes i lluites civils dins dels països revolucionaris. Les grans potències, però, actuaren aviat de manera més flexible, com ho mostren les intervencions a Espanya i als estats italians, per bé que no pas a Portugal i Grècia. És molt remarcable que a Espanya la resta de les constitucions del segle XIX s'implantaren «des de baix», val a dir, a través de Corts constituents. Això, però, no fou el cas dels estats italians. D'una banda, la pentarquia dirigida per Metternich va reprimir les revolucions a través de la política acordada als congressos i va impedir que s'aplegaren assemblees constituents els estats italians fins al 1848. En aquesta mesura, doncs, es pot veure el sistema dels congressos com a veritable precursor d'institucions, com ara el Concert Europeu, la Societat de Nacions, les Nacions Unides o la Unió Europea.¹⁰⁹ D'altra banda, la repressió de les revolucions va necessitar esmerçar la violència, postures i rebel·lions radicals a Europa meridional a les dècades següents. Els dirigents polítics europeus s'havien oblidat, doncs, de crear instruments per a resoldre pacíficament els conflictes. En comptes d'això, la política europea continuà dirigida pels principis de 1789, que havien desembocat en vint-i-cinc anys de revolució i guerra.

En aquest context, els liberals del sud europeu no volien veure rodar els caps dels monarques, sinó establir monarquies constitucionals i la participació del Parlament. Que fracassaren en aquesta aspiració és un fet que va contribuir al discurs de

108. Sobre la península dels Apenins i la regió alpina, B. MAZOHL, K. SCHNEIDER, E. M. WERNER (ed.), *Der Wiener Kongress, Italien und der Alpenraum*, Innsbruck, Innsbruck Univ. Press, 2017. En una perspectiva comparativa, seria semblant a la fundació de Turquia i la República de la Xina, vora un segle més tard, segons al·ludeix J. MILLÁN, «Von der dynastisch-katholischen Weltmacht...», i MILLÁN, «La nobleza en el crecimiento y crisis del absolutismo en España», dins J. HERNÁNDEZ FRANCO, F. PRECIOSO (ed.), *Entornos sociales de cambio y ruptura de jerarquías en la nobleza española, siglos XVIII-XIX*, Madrid, Sílex, 2020, 177-199.

109. JARRETT, *Congress of Vienna...*, 369; M. SCHULZ, *Normen und Praxis. Das europäische Konzert der Großmächte als Sicherheitsrat 1815-1860 (Studien zur internationalen Geschichte 21)*, Munic, Oldenbourg, 2009.

la decadència i al fracàs de les societats mediterrànies, allò que al seu torn va inspirar el moviment romàntic. Però, si apartem l'atenció de la política de les grans potències, tan ben estudiada, en favor del sud globalment revolucionari de les dècades de 1820 i 1830 –que s'estén d'Amèrica Llatina, passant per Europa, fins a Àsia–, llavors sorgeix a la llum una història de democràcia i pluralisme que contrasta amb la visió limitada als conflictes i els trencaments.¹¹⁰ Naturalment, no hi hagué cap revolució única en la dècada de 1820, per la qual cosa ens hem d'estimar més els contextos que les idees. Si ho fem, podem repensar categories com ara centre i perifèria en l'època de les revolucions, els orígens de la modernitat política europea i la qüestió de com es poden aconseguir amb mitjans legals la llibertat i un govern constitucional, així com el canvi social i polític. D'aquesta manera podria resultar una imatge molt més regionalitzada, més marítima i, sobretot, més transnacional, així com una geografia nova, que ja no diferencie entre un centre (britànic i francès) i una perifèria (mediterrània), sinó que identifique múltiples centres.

En conjunt, aquest assaig espera haver tractat alguns aspectes del significat internacional de la revolució espanyola de 1820, que paguen la pena seguir construint i aprofundint en el futur. En primer lloc, la història de les institucions polítiques podria beneficiar-se –especialment pel que fa a les primeres formes de parlamentarisme i liberalisme–; es podria ampliar a Portugal, durant la primera fase del règim constitucional, la comparació que s'ha dut a terme ací entre els parlaments d'Espanya i les Dues Sicílies i, alhora, tenir en compte altres institucions fonamentals, com el govern, el sistema judicial i altres òrgans considerats en la Constitució espanyola de 1820. A més, es pot ampliar la perspectiva espacial a Amèrica Llatina i bastir així un marc transatlàntic. En el cas de la segona dimensió abordada ací, la biogràfica i transnacional dels dirigents revolucionaris, no serà possible un projecte semblant, ja que només es van moure a Europa. Amb tot, l'espai també es pot fer transatlàntic, en la mesura que s'investigue especialment liberals joves de segona o tercera fila, en el seu possible compromís a ambdues Amèriques, i la influència que van traure de les experiències dels anys 1820-1825. El tercer nivell de les nocions ens convida a qüestionar més críticament en el futur les velles narratives dominants d'una modernitat britànica-francesa a Europa o, en comptes d'això, atorgar més pes a investigar l'aportació de la suposada perifèria a les reformes en la política, l'economia, la societat i la cultura a l'Europa del segle XIX (i més endavant). Tal com mostra l'exemple de la Constitució espanyola de 1812, l'espai mediterrani ens permet ensenyar algunes coses en aquest sentit.

110. S. EASTMAN, «Introduction: The Sacred Mantle of the Constitution of 1812», dins S. EASTMAN, N. SOBREVILLA PEREA (ed.), *The Rise of constitutional government in the Iberian Atlantic world. The impact of the Cádiz constitution of 1812*, Tuscaloosa, Univ. of Alabama Press, 2015, 13.